

ISSN 1728-8940

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Kazakh National Pedagogical University after Abai

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»

№2(54)

Алматы

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтік және саяси ғылымдар»
сериясы
№2(54), 2016

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,
филос.ғ.д., проф.
Р.Б. ӘБСАТТАРОВ

Бас редактордың орынбасары:
Г.О. Насимова с.ғ.д., проф.

Редакция алкасы:
Г.С. Әбдірайымова а.ғ.д., проф.,
К.У. Биекенов а.ғ.д., проф.,
З.Ж. Жаппарова а.ғ.д., проф.,
Лим Че Вак PhD докторы, проф.
(Корея),

Н.П. Нарбут а.ғ.д., проф. (Ресей),
И.А. Рау филос.ғ.д., проф.
(Германия),

Т.Ж. Қалдыбаева а.ғ.д., проф.,
С.В. Решетников с.ғ.д., проф.
(Белоруссия),

Ю.М. Почта филос.ғ.д., проф.
(Ресей),

Лоранс Тен PhD докторы, проф.
(Франция),

А.И. Шалтыков с.ғ.д., проф.,
Н.Б. Сейсен с.ғ.к., доцент,
А.Ж. Мұқажанова с.ғ.д., доцент
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2016

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы мамырдың
8-де тіркелген №10107-Ж

Басуға 23.05.2016 қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 15.75 с.б.т.
Тарауымы 300 дана.
Тапсырыс 77.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

М а з м ұ н ы С о д е р ж а н н е

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

Иванов И.П. Современная идеология «партии власти» на примере идеологии «Нур Отан» и «Единой России»: сравнительный анализ.....	4
Ivanov I.P. Modern ideology of the "party of power" on the example of the "Nur Otan" and "United Russia" parties: a comparative analysis	
Абсагтаров Г.Р. Право и сознание: постановка проблемы.....	8
Absattarov G.R. Right and consciousness: statement of the problem	
Мукажанова А.Ж. Семейное воспитание как объект социально-политологического исследования.....	11
Mukazhanova A.Zh. Family education as object of social and politological research.....	
Сейсен Н.Б. Межконфессиональный фактор в системе политических процессов.....	16
Seisen N.B. The interfaith factor in system of political processes....	
Джаппарова Р.Т. Саяси әлеуметтендірудің саяси мәдениеттегі ролі.....	20
Japparova R.T. The role of political socialization in political culture	
Абсагтаров Г.Р. Культура правового сознания.....	25
Absattarov G.R. The culture of legal consciousness.....	

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

Шаукенова З.К., Коновалов С.А., Кучинская Ю.В., Муканова А.Ж. Формирование профессионального государственного аппарата: социологический мониторинг.....	30
Shaukenova Z.K., Kononov S.A., Kuchinskaya Yu.V., Mukanova A.Zh. Formation of a professional state machine: the sociological monitoring.....	
Артемиев А.И. Сикхизм – религиозно-реформаторское движение в индуизме (социально-религиоведческий анализ)....	33
Artemyev A.I. Sikhism as religious and reformatory movement in Hinduism (religious and sociological analysis).....	
Иманбекова Б.И. Дүниежүзілік сауда ұйымы – әлеуметтік институт.....	38
Imanbekova B. The world trade organization – social institute.....	
Сейсен Н.Б. Роль религии в жизни многоконфессионального казахстанского общества.....	41
Seisen N.B. Religion role in life of multi-religious Kazakhstan society	
Айдарбекова А.С., Дүйсенова С.М. Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары шығармашылық белсенділікті дамытудың факторы ретінде.....	45
Aidarbekova A., Duisenova S. Scientific research work of students as the factor of development of creative activity.....	
Омарова Ә.Г., Султанова А.М. Халықтың төтенше жағдайлардан келетін қауіптерді бағалау әдістемесі.....	50
Omarova A.T., Sultanova A.M. Methodology of an assessment of risk of the population in emergency situations.....	
Султанова Ф.М. XIX ғ. аяғы – XX ғ. басындағы Жетісу аймағында жаңа әлеуметтік құрылымның қалыптасуы (тарихи-әлеуметтік талдау).....	54
Sultanova F.M. Formation of new social structure of the Semirechensky region at the end of H_H - the beginning of the XX centuries (the historical and sociological analysis).....	

ХАЛЫҚТЫҢ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДАН КЕЛЕТІН ҚАУІПТЕРДІ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ

Ә.Т. Омарова – ал-Фараби атындағы ҚазҰУ, «Әлеуметтану» мамандығының PhD докторанты,
А.М. Султанова – ал-Фараби атындағы ҚазҰУ, әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының оқытушысы

Қазақстанда ғана емес, әлемдегі табиғи және техногенді сипаттағы төтенше жағдайлардың жыл сайынғы артуы, олардың масштабының ұлғаюы алаңдатушылық тудырып отыр. Әлеуметтік тәжірибе көрсеткендей, қатерлер кенеттен пайда болмайды. Көп жағдайда, оған кейбір құбылыстар, оқиғалар, процестер әсер етеді, оларды қауіптер факторының жинақталып калуы деп атайды. Осындай қауіптерді анықтау, оларды талдау және оған негізделе отырып, қауіптің ықтимал деңгейіне, оның пайда болу серзіміне, бағыттылығына, келетін шығын көлеміне болжам жасау – қауіпті бағалаудың маңызды міндеттері.

Бұл мақалада «қауіп» түсінігінің әлеуметтанулық интерпретациясының тәжірибесі ұсынылады. Қауіп түсінігіне анықтама беріледі, олардың төтенше жағдайлардағы зерттелу мәселесі қарастырылады. Сонымен бірге, төтенше жағдайлардағы қиыншылықтар, қауіптер мен қатерлерді бағалау мәселесі бойынша жүргізілген әлеуметтанулық зерттеулер нәтижесі талданады.

Түйін сөздер: төтенше жағдай, қауіп, апат, қатерлер, катастрофа, табиғи, техногендік, социогенді төтенше жағдайлар, қауіптерді өлшеу, қауіптерді бағалау

Әлеуметтік қатерлер, басқалары сияқты қауіп факторының жиналуы нәтижесінде пайда болады. Соған байланысты, қауіп дегеніміз не? Оның пайда болуы механизмдері қандай және ол қатерлердің пайда болуы мен дамуына қалай әсер етеді?

«Қауіп» түсінігі XIX ғасырда экономика саласында пайда болған қатерлерді сипаттаудағы шаруашылықтық құқықтарда кең қолданылды. 1920 жылдары ол саяси шешімдер қабылдау саласына көшті, ал XX ғасырдың соңында «рискология» ретінде белгіленген зерттеу саласын қалыптастырды. Қазіргі ғылыми әлебиеттерде қауіп кездейсоқ оқиғалар қойылған мақсатқа жетудің мүмкіндіктеріне теріс әсер ететін қатерлер ретінде қарастырылады.

Табиғи апатта немесе табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар, сонымен бірге, онымен байланысты техногенді төтенше жағдайлар үлкен әлеуметтік-экономикалық шығын әкеледі және өркендеттің тұрақты дамуына кедергілер келтіреді. Табиғи апаттардан қашып құтылу мүмкін емес, бірақ, олардың теріс әсерінің алдын алу шаралары негізінде азайтуға болады. Төтенше жағдайлардағы қауіпті бағалау төтенше жағдайлардың алдын алу немесе қауіпті төмендетудегі маңызды және міндетті әрекет болып табылады.

Қазақстан Республикасы өзінің территориялық көлемі және физика-географиялық және әлеуметтік-экономикалық жағдайының ерекшелігіне байланысты зілзала, су тасқыны, лай көшкіні, сел, қауіпті метеорологиялық құбылыстар, орман және дала өрттері, әлеуметтік-биологиялық апаттар сияқты төтенше жағдайлар көп орын алады.

Қарбаластық, қауіп, қатер – төтенше жағдайлардың кешенді компоненттері болып табылады. Төтенше жағдайлардың негізгі құрылымдық-мазмұндық компоненті ретінде қауіптер қарастырылады. Қауіп – бұл төтенше жағдайдың субъективті жағы.

Қауіпке ғылыми объект ретінде әлеуметтанулық қызығушылық оның әлеуметтік мәнінің, қызметтерінің, генезисінің динамикасын зерттеумен, қауіпті өлшеу әлеуметтік параметрлерін, олардың интерпретациясын іздеумен байланысты. Әлеуметтанулық өңдеулер каламайтын салдарларды азайту мақсатындағы әртүрлі қауіптерді басқаруда маңызды мәнге ие.

Қауіптер мәселесіне арналған әлеуметтанулық зерттеулер нәтижелері ғылыми тәжірибеде ұзақ уақыт сұранысқа ие болмады. Әлемде болып жатқан ірі өндірістік апаттар, табиға апаттар әлем қауымдастығы алдында табиғи және техногенді апаттар мен катастрофалардың әлеуметтік салдары мәселесін қойды. Осы мәселелерді шешу қауіптерді зерттеу мен олардың алдын алу негізінде ғана болатынын белгілі болды.

«Қауіп» түсінігін көптеген бір-біріне қайшы келмейтін анықтамалары мен түсіндірмелері бар, оны біз шығынды тудыратын қатер, қауіп ретінде қарастырамыз. Қауіптің әлеуметтанулық теориясында қауіпті анықсыздық жағдайы ретінде (П.Бурдые, Э.Гидденс, В.И. Зубков, Н.Луман, С.М. Никитин, К.А. Феофанов, О.Н. Яницкий және т.б.) қарастыру орын алады. Мысалы, В.И. Зубков қауіпке келесі анықтама береді: «Қауіп анықсыздық жағдайындағы жүзеге асатын әлеуметтік субъектінің мақсатты бағытталған мінез-құлқы» [1].

К.Исаев қауіпті қоғамның модернизация процесімен өндірілетін қауіптер мен қатерлермен өзара

жүйелі әрекеті ретінде анықтайды [2]. У.Бектің концепциясына сүйене отырып, Э.Гидденс [3] қауіп түсінігі (әлеуметтік өмірдің басты сипаттамасы ретінде) адамдардың санасында «тағдыр» түсінігін алмастырады және қоғамда басты болып саналады деп көрсетеді.

Қауіптің салдары жағымды немесе жағымсыз сипатта болуы мүмкін, оны бағалау үшін субъектіге көптеген факторлар әсер етеді. Н.Луманның пікірінше, қауіп әлеуметтік шынайылықтың негізгі белгісі, онда әрекетті таңдау – көптеген нұсқаулардың ішінен таңдау – болашақтың анықсыздығы болады. Сондықтан да, Н.Лукман ойынша, қауіптен еркін мінез-құлық болуы мүмкін емес [4, 19 б.].

Қауіп қиыншылық әкелудің немесе қатер төндірудің факторы ғана емес, сонымен бірге, адамзат қауымдастығының өмірлік іс-әрекетінің құралы және қауіптен қашып құтылу мүмкін болмағандағы оның төтенше жағдайлардағы өзгеру және даму тәсілі болады. Сондықтан да, қауіпті азайту немесе төмендету ғана емес, оларды калыкуляциялау, оптимизациялау және қауіпті басқарудың әлеуметтік технологияларын ендіруді қажет етеді.

Қауіптер қоғамы – бұл катастрофалар қоғамы, онда төтенше жағдайлар өмірдің қалыпты нормасы, ал жамандық күнделікті өмірдің нормасы болады. У.Бектің айтуы бойынша, қазіргі кезеңдегі қауіптер мен қатерлер жалпы біртұтас алдыңғы қатарлы өндірістік технологиялар өнімін білдіреді және олардың бұдан ары дамуымен ол күшейеді. У.Бек қауіпті қоғамдағы қатерлерді өлшейтін үш өлшемді бөліп көрсетеді. Біріншіден – экологиялық дағдарыстар, екіншіден, – глобалды қаржылық дағдарыстар, үшіншіден – трансұлттық территориялық тордағы террорлық қауіптер [5]. Олай болса, қауіптің глобалды қоғамындағы күнделікті өмірі өркендетті процестердің глобалды салдары бар мәселелерді мойындау ретінде пайда болады және өмір сүреді.

Егер ғалымдардың қауіп-қатерді зерттеудегі жұмыстарына сүйенетін болсақ, қазіргі қоғам барлық параметрлері бойынша, қатерлі қоғамға жатады. С.Ковалева қауіптің болу фазасын талдай келе, оның мазмұнын ашатын белгілер бойынша оның үш типін бөліп көрсетеді: табиғи, өркениетті және жаһандық қауіп. Әрбір типтің сипаттамасы адамның табиғатпен өзара қатынасы қауіпін, техникалық құралдарды адам іс-әрекетінде қолдану қауіпі және қоғам мен мемлекеттің өзара қатынасындағы қауіпті енгізеді [6]. Я.Д. Вишняков пен Н.Н. Радаев қазіргі қоғамдағы үстемдікке ие қауіп ретінде терроризм сияқты әлеуметтік құбылыс табылады деп көрсетеді. «Іскерлік қоршаған орта тұрақсыздыққа ие, оның негізгі параметрлері болжау горизонты тарылып келеді. Бұл келесі процестермен байланысты: әлемдік экономиканың жаһандануы, әлемдік нарықтың қалыптасуы бәсекеге қабілетті қатысушылардың санының өсуіне, бұл өз кезегінде іс-әрекеттер нәтижесінің анықсыздығы факторының өсуіне әкеледі...» [7, 18 б.].

Жалпы қауіп шынайылық пен мүмкіндік арасындағы дихотомияға негізделетін дағдарыс және анықсыздық кезінде пайда болады. Белгілі рисколог О.Н. Яницкийдің пікірі бойынша қоғамдағы қауіптіліктің негізгі көрсеткіштері игілікті өндіру, денсаулыққа қауіп (қатерлер, жарылыстар, тіктенше жағдайлар), адамгершіліктің азаюы немесе жойылуы, жағдайдың төмендеуі және т.б. сияқты құраушыларды талдауға негізделеді [8].

Қауіп А.В. Мозговаяйның ойынша субъект пен оның табиғи, техногендік, әлеуметтік тіршілік ортасы арасындағы өзара әрекетінің өнімін білдіреді [9].

В.Вестен қауіптерді талдауда үш негізгі компонентін бөліп көрсетеді: 1) қатер; 2) қорғалмағандық (vulnerability); 3) қауіптер элементі [10].

Қазіргі уақытта қауіпті анықтаудың төрт әдістемелік амалын бөліп көрсетеді.

- *инженерлік*, статистикаға, жиілік есебіне, қауіпсіздіктің ықтималдылығына, «қауіптер ағашының» құрастырылуына негізделеді;

- *модельді*, жеке адамға, әлеуметтік, кәсіби топқа, және т.б. залалды факторлардың әсер ету моделіне бағытталады;

- *экспертті*, оқиғалардың ықтималдылығы тәжірибелік мамандардың яғни, эксперттердің сауалнама-сымен анықталады;

- *социологиялық*, халықтан сауалнама алуға негізделеді [11].

Сондықтан да, халықтың қауіптерді бағалауы мен сол жағдайдағы өзін-өзі сезінуінің негізгі индикаторларын анықтау маңызды мәселелердің қатарында болып табылады.

Әлеуметтік саладағы қауіптерді өлшеуде көрсеткіштер жүйесі қолданылады, олардың көмегімен қауіптің сандық ғана емес, сапалық мәні де анықтауға болады. Әдетте көрсеткіш ретінде өз уақытында қиыншылықтарды, олардың сипатын, шығу көздерін, бағытын, масштабы мен мүмкін уақытын анықтауға мүмкіндік беретін оқиғаларды, процестерді, көріністерді, эффекттерді атайды. Олар мәні бойынша, қатерлердің белгілері, симптомдары, сигналы, олардың сапалық сипаттамасы болып табылады.

Объективті көрсеткіштерге қоршаған ортаның ластану деңгейі, ландшафттардың өзгеру деңгейін,

климаттың өзгеру нәтижелерін жатқызуға болады, оларды ғылыми-зерттеу орталықтары және қандай да бір мемлекеттік және қоғамдық мекемелер мен ұйымдар жинайды.

Субъективті көрсеткіштерге қандай да бір құбылыстар, қатерлер туралы индивидтердің, әлеуметтік топтардың және қоғамның жинақталған ақпараттары мен пікірлері жатады. Субъективті көрсеткіштер – бұл адамдар және әртүрлі қауымдастықтар санасындағы шынайы қауіптер мен қатерлердің көрінісі. Осы жерде әлеуметтанулық көрсеткіштердің орны ерекше. Біздің негізгі зерттеу алаңымызда осы көрсеткіштер арқылы адамдардың қауіпті бағалауын анықтау мақсат етіледі.

Қауіптерді бағалау бірқатар ерекшеліктерге ие:

- Адамдар қауіптер мен қатерлерді әртүрлі қабылдайды;
- Қауіптердің әрбір түрі мен типтері өзіндік ерекшеліктерге, индивидуалды белгілерге ие;
- Қандай да бір қауіптердің белгілер жиынтығы оның бір кезеңнен келесіге дамуында көрінеді.

Автор табиғи апатты басынан өткерген Шығыс Қазақстан облысы, Тарбағатай ауданы тұрғындарына төтенше жағдайды басынан өткерген халықтың әлеуметтік көңіл-күйі білу мен төтенше жағдайлардан келетін қауіпті сезінуін бағалау мақсатында анкеталық сауалнама жүргізілді.

Респонденттерге «Қоғамдағы төтенше жағдайлар сізді толғандырады ма?» деген сұрақ қойылды. Берілген жауаптарды талдағанда, төтенше жағдайлардың халықты өте қатты толғандыратындығын көрсетті. Сұралғандардың 82,2%-ы «Иә, өте қатты толғандырады» дес, иә, 11,5%-ы «белгілі бір деңгейде толғандырады» деп жауап берген. Төтенше жағдайлар ойландырмайтындардың үлесі – 8%-ы құрады. Жалпы берілген жауаптар негізінде аяқ астынан болатын экстремалдық ситуациялардың адамдар санасында үнемі орын алып отыратындығын байқауға болады.

Төтенше жағдайлар комитетінің қауіптер картасы бойынша Қазақстан территориясындағы стихиялық апаттар көп орын алатын аймақтарға Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл, Алматы облыстары және Шығыс Қазақстан, Солтүстік Қазақстан облыстары жатады.

Қазақстанда табиғи қауіптердің кең түрлері орын алады. Атап айтқанда, жер сілкінісі, су тасқыны, орман және дала алқаптарындағы өрттер, қарлы борандар және тағы басқалары. Барлық таулы және тауға жақын аймақтарда су көшкіндері мен қар басып қалу қауіптері бар. Басқаларымен салыстырғанда таралу алқабы және тигізген зияны бойынша су көшкіндері бірінші орында тұр. Тек қана соңғы 70 жыл ішінде олардың 600 түрі болып, олардың көпшілігі катастрофалар түрінде көрінген. Тигізген залалдары бойынша екінші орында тұрған қар көшкіні. Жерді интенсивті түрде рационалды игермеу осы көшкіндерді гудырады.

Осындай қауіпті табиғи апаттардың адамдарды қаншалықты бағалайтындығын білу үшін «Қауіпті табиғи құбылыстар (жер сілкінісі, су тасқыны, дауылдар, көшкіндер, орман өрттері және т.б.) әсерімен қалыптасқан қиындықтар (тәуекел жағдайлар) сізді мазалай ма?» деген сұрақ қойылды.

Қауіпті табиғи құбылыстар (жер сілкінісі, су тасқыны, дауылдар, көшкіндер, орман өрттері және т.б.) әсерімен қалыптасқан қиындықтардың респонденттерді көбірек мазалайтындығы сезіледі – 66,7%. Сонымен қатар белгілі бір жағдайларда ғана еске алатындар – «18,3%, тіптен де ойламайтындар - 12,7%-ды құрады.

Материалдық тұрғыдан халықтың тұрмыс жағдайына, тұлғалық жағынан денсаулығына неғұрлым көп зиянын тигізген техногендік процестер болып есептеледі. Табиғи пайдалы қазба байлықтары мен жылу-энергетикалық ресурстардың үлкен қорлары бар Қазақстанда қауіпті болып есептелетін тау-кен, химиялық, мұнай өндіру, атом-энергетикалық және басқа да өндіріс салаларының 363450 объектісі бар. Олар кәсіпорындық және басқа да апаттар, өрттер, жарылыстар, құрылыстар мен үйлердің бұзылуы, су қоймасының ашылып кетуі сияқты техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың көзі болып табылады.

Өндірістік жарылыстар, таудағы кен орындарын игеру және мұнайды және газды өндіру «қолдан жасалған сейсмикалық жағдайға» жер сілкіністеріне алып келеді. Қазақстан экономикасы әлі де болса шикізаттық бағытта болғандықтан пайдалы қазбаларды өндіру, құрлықтағы және Каспий теңізінің қазақстандық секторындағы мұнайды игеруге байланысты операциялар табиғатқа тигізетін антропогендік және экологиялық әсерлерді күшейтуде. Бұл жағдайлар техногендік жер сілкіністерінің орын алуына жағдай жасайды.

Осы техногендік апаттар, катастрофалар респонденттердің бағалауы бойынша олардың 54,8%-ын «өте қатты мазалайтындығын», 22,2%-ы - белгілі бір жағдайларда ғана еске алатындарын, 21,4 % - тіптен де ойламайтындарын көрсетті.

Ал терроризм, әскери әрекеттер, әлеуметтік жанжалдар сияқты социогенді төтенше жағдайлардан келетін қауіптер сұралған респонденттердің 59,5%-н «өте қатты мазалайды», 22,2%-н «онша мазаламайды», 15,9%-н «мүлде мазаламайды».

Көріп отырғанымыздай терроризм, әскери іс-қимылдар, әлеуметтік жанжалдарға қатысты қиындықтарға респонденттердің реакциясы техногендік апаттар мен қауіпті табиғи құбылыстарға қатысты өте қатты мазасызданатын, онша мазасызданбайтын немесе тіптен мазасызданбау сияқты жауаптар қатынастары аса қатты ерекшеленбейтіндіктерін көрсетті. Яғни, қауіптің қандай түрлерін болсын халықтың түрлі топтарының ішінде мазасызданып, үрейлене ойлайтындардың саны көбірек.

Сондықтан да, тұлғаның, жалпы қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету шараларын жасау маңызды. Қазіргі жағдайда қауіпсіз өмірлік іс-әрекетке дайындауды В.М. Губанов көрсеткен механизмдер арқылы жүзеге асыру қажет. Ол механизмдерге келесілер кіреді [12]:

- Тұлға дамуының әртүрлі өмірлік жағдайлардағы білімдер мен дағдыларды игеруі мен беруі;
- Экологиялық дүниетанымды қалыптастыру;
- Табиғи катаклизм жағдайындағы әрекеттерге оқыту;
- Қоғамдағы өткір әлеуметтік жанжалдар жағдайында өзін ұстай алу мен адекватты іс жасай алу қабілетін дамыту;
- Отанды қорғауға деген қызығушылығын қалыптастыру.

1 Зубков В.И. Социологическая теория риска / В.И. Зубков. – М.: РУДН, 2003. – С. 65.

2 Исмаев К. «Общество риска» в условиях глобализации // Социологические исследования. 2001. - №12.

3 Гидденс Э. Устройство общества. – М.: Академический Проект, 2003.

4 Луман Н. Понятие риска // THESIS. – 1994. – №5. – С. 152.

5 Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. – М.: Прогресс-традиция, 2000.

6 Ковалева М.С. Эволюция понятия «риск» // Социологическое обозрение. – Т. 2. – №1. – 2002.

7 Вишняков Я.Д., Радаев Н.Н. Общая теория рисков. – М., 2007.

8 Яницкий О.Н. Россия как общество риска: методология анализа и контуры концепции // Общественные науки и современность. – 2004. – №2.

9 Мозговая А.В., Шлыкова Е.В. «Социальная приемлемость риска» как социологическая категория // Социология: 4М. 2010. - №31. – С.30.

10 Van Westen, C.J., Castellanos Abella, E.A. and Sekhar, L.K. (2008) Spatial data for landslide susceptibility, hazards and vulnerability assessment: an overview. In: Engineering geology, 102 (2008)3-4 – pp. 112-131.

11 Пушиско С.Л., Страхова Н.А. Методология управления рисками охраны труда на предприятиях стройиндустрии: Монография. - Ростов-на-Дону: ЗАО «Ростиздат», 2011. - С. 84.

12 Губанов В.М., Михайлов Л.А., Соломин В.П. Чрезвычайные ситуации социального характера и защита от них. - М.: «Дрофа», 2007. - С. 57.

Резюме

Омарова Ә.Т. - докторантка PhD по специальности «Социология», КазНУ им. аль-Фараби, omarova.asem@mail.ru.

Сұлтанова А.М. – преп. кафедры социологии и социальной работы, КазНУ им. аль-Фараби, aldi_diana@mail.ru

Методология оценки риска населения в чрезвычайных ситуациях

Не только в Казахстане, но и во всем мире нарастает озабоченность в связи со все возрастающим количеством ежегодно возникающих чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, увеличением их масштабов. Социальный опыт свидетельствует, что опасности, как правило, не возникают неожиданно. В большинстве случаев им предшествуют некоторые явления, события, процессы, которые называют накоплениями факторов риска. Обнаружение таких предвестников, признаков риска, их анализ и основанное на нем прогнозирование степени вероятности самой риска, сроков ее возникновения, направленности, возможного ущерба и т.п. – важнейшие задачи диагностики риска.

В статье представлен опыт социологической интерпретации понятия «риска». Приводятся определение рисков, проблемы их изучения в условиях чрезвычайных ситуаций. А также анализируются результаты проведенных социологических исследований по вопросам оценки опасности, угрозы и рисков чрезвычайных ситуаций.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, риски, катастрофа, авария, природные, техногенные и социогенные ситуации, измерение рисков, оценка риска

Summary

Omarova A.T. - Student PhD in specialty "Sociology", KazNU named after al-Farabi, omarova.asem@mail.ru

Sultanova A.M. - Lecturer, Department of Sociology and Social Work Kazakh National University. Al-Farabi,

aldi_diana@mail.ru

Not only in Kazakhstan, but also around the world is growing concern about the increasing number of annually arising emergency situations of natural and technogenic character, increasing their size. Social experience shows that the danger usually do not occur unexpectedly. In most cases, they are preceded by some phenomena, events, processes, which are called accumulation of risk factors. The detection of such precursors, signs of risk analysis and based on its prediction of the probability of the risk, the timing of its appearance, orientation, possible damage, and so on - The most important tasks of diagnosing risk.

The article describes the experience of sociological interpretation of the concept of "risk". Provides a definition of the risks

of their study problems in emergency situations. The results analyzes of sociological studies on risk assessment, threats and risks of emergencies.

Keywords: emergency, risk, disaster, accident, extreme situation, natural, technogenic and sociogenic situations, risk measurement, assessment of risk

УДК 312+93:94

ХІХ Ғ. АЯҒЫ - ХХ Ғ. БАСЫНДАҒЫ ЖЕТІСУ АЙМАҒЫНДА ЖАҢА ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ (ТАРИХИ-ӘЛЕУМЕТТІК ТАЛДАУ)

Ф.М. Султанова – *Абай атындағы ҚазҰПУ жетісу университеттік саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты*

Мақалада ХІХ ғ. аяғы - ХХ ғ. басындағы Қазақстанда, әсіресе Жетісу өңірінде жаңа әлеуметтік құрылымның қалыптасу мәселесі қарастырылады. Ғасырлар тоғысында Ресей империясы тұрғындарының сословиелік жіктелуінің маңызы сақталса да, бірте-бірте қоғамда жаңа әлеуметтік топтар пайда болды. Империяның әлеуметтік құрылымы өзгере бастады. Бұл үдеріс империяның шет аймақтары деп аталатын жерлерге де, соның ішінде Қазақстанға да таралып, қазақ қоғамының әлеуметтік құрылымы өзгерді. Мұрағат материалдары, әртүрлі шолулар негізінде мақалада Қазақстанның жаңа әлеуметтік құрылымының қалыптасуы сараланады, аймақтар бойынша үдерістің жүзеге асу ерекшеліктері анықталыады, сонымен қатар қазақ қоғамына тән негізгі сословиелер айкындалынып, оларға сипаттама беріледі.

Түйін сөздер: әлеуметтік құрылым, сословие, мемлекет, халық санағы, бұратана халықтар, дворяндар, шаруалар, мешандар, кәсіпкерлер, көпестер, жұмысшылар

Патшалық Ресей әкімшілігінің отарлау саясатының маңызды сипаттамаларының бірі Ресей империясының әлеуметтік құрылымы болып табылады. ХІХ ғасырда Ресей қоғамында орын алған әлеуметтік құрылымға сәйкес Қазақстанның байырғы халқы бұратана деген атаумен белгілі халықтар қатарына қосылды. 1897 жылғы жалпы халық санағы бойынша империяның әлеуметтік-сословиелік құрылымы ата тегінен бергі, жеке басының лауазымдық (шендік) қызметінің жетістіктері негізінде қалыптасқан дворяндардан, діни атағы бар тұлғалардан, құрметті азаматтардан, мешандардан, шаруалардан, казактардан, бұратана халықтардан және шетелдер құзырындағы адамдардан тұрды. Санақ бойынша казактар мен мешандардың жартысынан көбі, сонымен қатар бұратана халықтардың барлығы дерлік шаруалардың қатарына жатқызылды. Өйткені бұл сословиелердің барлығының тұрмыс-тіршілігі, күн-көрісі ауылшаруашылығымен тікелей байланысты болды. Нәтижесінде тұрғындардың бұл жиынтық топтары империяның барлық тұрғындарының 90% асатын ауылды жердің тұрғындары деп есептелінді.

Санаққа кәсіпкерлер әлеуметтік топ ретінде бөліп қарастырылмағанын ескеру қажет. Сондықтан мұрағат материалдары, қосымша және жанама ақпараттарды салыстыра отырып, мақала шеңберінде сол кездегі қазақ қоғамының әлеуметтік құрылымы, соның ішінде кәсіпкерлердің жалпы саны мен үлес салмағы қандай екенін анықтауға қадам жасалды.

Жалпы Ресей империясындағы, соның ішінде қазақ даласындағы әрбір сословиенің құрамында кәсіпкерлікпен айналысатын бірталай адамдар болды. Осыған орай, нақты кәсіпкерлердің санын анықтау барысында барлық сословиелік топтарды қарастырып, алынған мәліметтерді кәсіпкерлер тобын айқындауда қолдану қажеттілігі туындайды. Сонымен, Ресей империясында қабылданған қоғамның сословиелерге бөлінуі негізінде ХІХ ғасырдың аяғы - ХХ ғасырдың басында Қазақстанда қалыптасқан әлеуметтік топтарды қарастырып өтетік.

Жоғарыда атап өткендей, қазақ халқы Патша өкіметіне жан басына салық төлейтін бұратана халықтар сословиесінің қатарына жатты. Ресей империясының әлеуметтік-сословиелік иерархиясында олар ең соңғы орында тұрды және олардың ешқандай құқықтары болмады деуге болады. Бұратана халықтардың бірі ретінде казактар патша иенелуіне, сонымен қатар өз орталарынан шыққан жергілікті әкімшілікке өте тәуелді болды. 1897 жылы жүргізілген жалпы халық санағы бойынша қазіргі Қазақстан аумағымен шектес территориядағы казактардың саны 3392700 жетті, яғни тұрғындардың жалпы санының 81,7% құрады. Іс жүзінде тұрғындардың барлығы бұратана халықтың қатарына жатқызылды. Басқа сословиелердің үлес салмағы мен саны өте аз еді.

Қазақстан тұрғындарының ішінде саны жағынан екінші орнында тұрған әлеуметтік топ казактар болып табылады. Н.Алексеевтің мәліметі бойынша казактардың саны тек Далалық Қазақстан территориясында ерлер мен әйелдерді қоса есептегенде сібір казактарының саны 104266 адамға, орал казактарының саны 114166 адамға жетті. Егер олардың санына санақ бойынша Жетісу казак әскері орналасқан